

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ АГРОГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 336.77: 334. 722
JEL: G21, Q14

КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ БАНКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Артеменко Дмитро Анатолійович

аспірант кафедри банківської справи

Одеський національний економічний університет (м. Одеса, Україна)

ORCID: 0000-0002-4730-2490

Giperion.Fg@gmail.com

Статтю присвячено проблемам формування і функціонування кредитного механізму в сучасних економічних відносинах між державою, банками та підприємствами сільського господарства. Визначено особливості сільського господарства як галузі економіки, що впливають на взаємодію банків із підприємствами на кредитному ринку. Метою статті є дослідження сучасних теоретичних та методологічних підходів до визначення сутності поняття «кредитний механізм» і його особливостей з урахуванням специфіки організації взаємодії банків із підприємствами сільського господарства на кредитному ринку. Для досягнення мети використано методи теоретичного порівняння та узагальнення, комплексного оцінювання і порівняльного аналізу. Досліджено особливості формування кредитного механізму банків як інструменту фінансування розвитку сільськогосподарських підприємств; проведено теоретичне узагальнення наукових підходів до визначення сутності економічних механізмів та кредитного механізму як їх різновиду. Проаналізовано динаміку використання банківського кредиту сільськогосподарськими підприємствами, визначено структуру наданих позичок за обсягами, строками, видами валют та процентними ставками. Доведено, що умовах цифровізації кредитний механізм повинен мати трансформаційний характер, тому під час визначення його складників слід створити умови для формування та реалізації таких властивостей, як синергічність, емерджентність та суб'єктивність. Обґрунтовано сутність цих властивостей та доведено необхідність їх урахування під час побудови кредитного механізму. Визначено особливості сучасного банківського кредитного механізму в умовах асиметрії інформації на кредитному ринку. Доведено, що розвиток нових та модернізація наявних технологій потребують значних фінансових ресурсів, у тому числі й кредитних, що зумовлює необхідність формування ефективного кредитного механізму для кредитування підприємств сільського господарства. Запропоновано напрями вдосконалення процесів формування кредитного механізму залежно від стратегічних завдань розвитку банків і сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: банк, сільське господарство, кредит, процент, фінансові ресурси, кредитний механізм.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2021.2.4>

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасних умовах розвитку економіки України підвищується потреба у вирішенні проблем фінансування однієї з пріоритетних галузей – сільського господарства. Важливим напрямом вирішення зазначених проблем є підвищення ролі банківських кредитів як джерела фінансування, а також забезпечення доступності кредитних ресурсів банків для сільгоспвиробників. Сприятливі умови взаємодії банків та підприємств сільського господарства під час організації кредитних відносин буде сучасний кредитний механізм, сформований з урахуванням теоретичних та методологічних положень теорії кредиту та впливу процесів цифрової трансформації на діяльність банків на фінансовому ринку.

Україна має величезний потенціал для розвитку сільськогосподарської галузі, про що свідчать темпи зростання обсягів експорту сільськогосподарської продукції. Однак, незважаючи на прийняття та реалізацію низки державних програм, у тому числі щодо забезпечення доступності кредитних ресурсів для сільгосп-

виробників, вироблена продукція не відрізняється конкурентоспроможністю порівняно із зарубіжними аналогами; рівень продуктивності праці та матеріально-технічна база сільгоспдприємств не завжди відповідають сучасним вимогам. Переважаючими джерелами інвестицій в основний капітал підприємств сільського господарства нині є позикові кошти – 52,1%, а власні – 47,9% [1]. Однак сукупна частка кредиту у структурі банківських кредитів у сільське господарство становить на кінець листопада 2021 р. трохи більше 10%, що стримує розвиток галузі.

В умовах цифровізації розвиток нових та модернізація наявних технологій потребують значних фінансових ресурсів, у тому числі й кредитних, що зумовлює необхідність формування ефективного кредитного механізму для кредитування підприємств сільського господарства. Важливість вирішення зазначених проблем, необхідність комплексного дослідження процесів організації взаємодії банків і підприємств сільського господарства на кредитному ринку зумовили вибір теми статті та підтверджують її актуальність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам формування і функціонування кредитного механізму в сучасних економічних відносинах присвячено велику кількість наукових праць іноземних і вітчизняних дослідників. Серед іноземних учених слід відзначити авторів теорії раціонування кредиту Джозефа Стігліца, Джорджа Акерлофа та Майкла Спенса, який у 2001 р. був удостоєний премії пам'яті Альфреда Нобеля за розвиток теорії ринків з асиметричною інформацією.

Дж. Стігліц обґрунтував, що розуміння асиметричної інформації дає змогу краще розібратися у багатьох економічних явищах, включаючи обмеження доступу до кредитів [2, с. 228].

К. Метьюз і Дж. Томпсон доводять, що теорія раціонування кредиту визначає так звані «негативні стимули» кредитора, що виникають, коли первинний кредитор передає кредитний ризик [3, с. 228].

Зауважимо, що зазначені вчені приділяють увагу окремим елементам кредитного механізму, зокрема впливу асиметрії інформації на взаємодію банків із позичальниками.

Вітчизняні вчені детально аналізують поняття «кредитний механізм», визначаючи його специфіку. Наприклад, на думку О. Скалецької, кредитний механізм формують кредитні взаємовідносини між банком та позичальником із приводу отримання кредитних коштів на умовах, зазначених кредитним договором [4, с. 90]. П. Саблук доводить, що механізм кредитування є сукупністю правил взаємовідносин кредитора й позичальника з приводу одержання позики для тимчасового користування із системою гарантій своєчасного її повернення [5, с. 4]. Найбільш повне та конкретне визначення поняття кредитного механізму пропонує О. Дзюблюк: це сукупність елементів, що характеризують кредитні відносини та їх використання банками у процесі кредитування. До основних елементів кредитного механізму вчений відносить: форми кредиту, які є проявом перерозподільчої функції кредиту; принципи кредитування, що визначають структуру і зміст окремих елементів кредитного процесу, при цьому кож-

ний із принципів характеризується впливом на процес кредитування [6].

Відаючи належне доробку вчених, зауважимо, що для досягнення цілей підвищення ефективності кредитних відносин банків і підприємств сільського господарства існує необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на розроблення сучасного кредитного механізму.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження наукового доробку щодо визначення сутності поняття «кредитний механізм» і його особливостей з урахуванням специфіки організації взаємодії банків із підприємствами сільського господарства на кредитному ринку. Для досягнення поставленої мети було вирішено такі завдання: доведено необхідність вдосконалення кредитного механізму; проаналізовано результати кредитування банками підприємств сільського господарства; розроблено рекомендації щодо структури сучасного кредитного механізму.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у статті використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, а саме: метод теоретичного порівняння та узагальнення – для аналізу сутності економічних і кредитних механізмів; метод комплексного оцінювання – для визначення властивостей кредитного механізму; метод порівняльного аналізу процесів кредитування банками підприємств сільського господарства.

Результати дослідження. На розвиток кредитних відносин банків та підприємств сільського господарства впливають особливості відтворювального процесу, зокрема сезонність, що створює тривалі розриви між робочим періодом виробництва, періодом виходу продукції та отриманням виручки від її реалізації. Для забезпечення безперервності кругообігу основних та оборотних фондів сільськогосподарських підприємств потрібні позикові джерела коштів, зокрема банківського кредиту. Результати використання банківських позичок підприємствами сільського господарства наведено в табл. 1.

Таблиця 1 – Показники результатів взаємодії банків із підприємствами сільського господарства на кредитному ринку України

Показники	Роки				
	2016	2017	2018	2019	2020
1. Кількість суб'єктів господарювання, од.	70723	72792	72467	71455	69635
2. Обсяг виробленої продукції, млрд грн	145,1	391,0	438,0	449,8	485,7
3. Обсяг наданих кредитів, млрд грн, у тому числі:	55,3	59,7	71,3	61,6	61,5
3.1.1 У національній валюті	38,1	46,0	54,3	43,9	43,1
3.1.2 В іноземній валюті	17,2	13,7	17,0	17,7	18,4
3.2.1 Строком до 1 року	24,5	18,0	23,9	26,7	30,1
3.2.2 Строком більше 1 року	30,8	41,7	4,47	34,9	31,4
Із них прострочені	5,3	3,3	3,9	8,4	5,3
4. Середні процентні ставки за кредитами, наданими сільськогосподарським підприємствам, %	17,7	16,3	17,7	16,4	10,7

Джерело: складено на основі [1; 7]

Дані таблиці свідчать, що за останні два роки зменшуються обсяги наданих банками кредитів, особливо довгострокових. Стримуючими чинниками участі кредиту на цьому процесі виступають: низький рівень рентабельності сільському господарстві, високі ризики, диспаритет цін на вироблену продукцію і використані сільськогосподарськими підприємствами сировину й матеріали.

Ці та інші чинники негативно впливають на фінансову стійкість сільгоспвиробників, не даючи їм змоги відповідати вимогам, що пред'являються банками під час укладення кредитної угоди. При цьому додаткові джерела повернення позик, як правило, недостатні або взагалі відсутні, що визначає потребу в дослідженні попиту підприємств на кредитні ресурси та напрямів розвитку механізму кредитування з урахуванням нових цифрових інструментів фінансування.

Організація стратегічної взаємодії економічних суб'єктів на кредитному ринку в умовах неповної інформації потребує створення механізмів, що забезпечують досягнення бажаного результату або конкретної мети за певних обставин, тому вирішення проблем створення ефективних економічних механізмів взаємодії банків із сільськогосподарськими підприємствами має теоретичне та прикладне значення для розвитку економіки.

Теорія економічних механізмів почала формуватися з виникненням необхідності вирішення проблеми організації економіки на основі використання інформації, що сприяє її ефективному функціонуванню. Основоположниками теорії економічних механізмів є лауреати Нобелівської премії з економіки 2007 р. Лео Гурвіц (Leo Hurwicz), Роджер Майерсон (Roger Myerson) та Ерік Маскін (Eric Maskin).

Дослідники довели, що механістичний підхід можливо і необхідно застосовувати в процесі управління економічними системами, за що й отримали премію з економіки за «видатний внесок у теорію економічних механізмів» [8].

В економічній науці під час дослідження сутності поняття «механізм» використовується системний і процесний підходи. На основі системного підходу під

механізмом розуміють «систему, яка визначає порядок певного виду діяльності, що має складну організовану систему, яка переробляє вхідні умови, що склалися у бажаний вихід, – процеси» [9, с. 124].

Дослідники, які використовували процесний підхід, під механізмом розуміють «сукупність ресурсів економічного процесу і способів їх поєднання» [10, с. 30] або «сукупність конкретних форм, методів, алгоритмів та інструментів усвідомленого вибору й впливу на економічні явища та процеси» [11, с. 111].

Як синоніми господарського механізму вченими використовуються поняття «економічний механізм» і «кредитний механізм».

Як було зазначено вище, вітчизняні вчені сутність поняття «кредитний механізм» розкривають на основі аналізу організаційних форм, методів і принципів реалізації функцій кредиту. Із цих позицій «кредитний механізм» у вітчизняній економічній літературі трактується як сукупність принципів, організаційних форм, методів і правил, які забезпечують умови реалізації кредитних відносин та функцій кредиту [4–6].

Під час формування механізму кредитування підприємств сільського господарства необхідно враховувати, що в умовах цифровізації кредитний механізм повинен мати трансформаційний характер, тому під час визначення його складників слід створити умови для формування та реалізації таких властивостей, як синергічність, емерджентність та суб'єктивність.

Властивість синергетичності (цілеспрямованості) функціонування елементів кредитного механізму створює посилюючий ефект від результатів взаємодії банків та підприємств сільського господарства на кредитному ринку.

Необхідно зазначити, що якщо кредитний механізм банків позитивно впливає на розвиток сільського господарства та економіки у цілому, то кредит як джерело фінансового забезпечення має позитивний синергетичний ефект. І навпаки, неузгодженість у взаємодії різних елементів механізму кредитування призводить до негативного синергетичного ефекту (рис. 1).

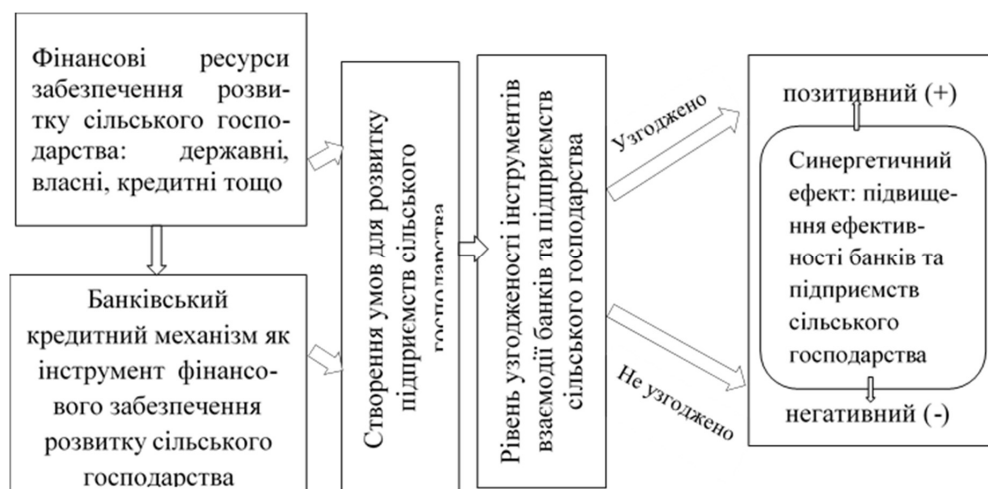

Рис. 1. Результат взаємодії банків та підприємств сільського господарства на основі кредитного механізму

Таблиця 2 – Прояви асиметрії інформації на кредитному ринку

Використання асиметрії інформації	Перед укладанням кредитної угоди	Період дії кредитної угоди	
	Несприятливий вибір	Моральний ризик	Вимагання
Кредитором (банками та небанківськими кредитними установами)	Приховування реальної вартості позички (процентної ставки + комісії). Недобросовісна реклама	Навмисний характер банкрутства кредитних установ	Вимоги кредитора купувати супутні банківські продукти (комплексне обслуговування)
Позичальниками (юридичними та фізичними особами)	Надання позичальником свідомо спотвореної інформації про можливість отримати позичку. Неадекватна оцінка рівня кредитного ризику об'єктів, що кредитуються	Нецільове використання кредитних ресурсів позичальником; неповернення позичок позичальником	Прохання позичальника переглянути умови договору; кредитування позичальників за пільговими процентними ставками

Джерело: побудовано на основі [13, с. 70]

Наявність ефективної взаємодії між банками та підприємствами сільського господарства свідчить про формування позитивного синергетичного ефекту, а саме про певний рівень їх розвитку, а у кінцевому підсумку – про певний рівень розвитку суспільства.

Дія властивості синергетичності кредитного механізму кількісно визначається у збільшенні відсоткових доходів банків від кредитування, а у сільгоспдприємств – прибутком від використання банківського кредиту.

Властивість емерджентності. Уперше визначення емерджентності ввів Р. Лоусон. Сутність цієї властивості полягає у такому: якщо щось сформувалося на основі нижчого рівня і визначається характеристиками нижчого рівня, а все більш високі рівні залежать від цих низьких, то таку властивість системи називають емерджентністю [12].

Під емерджентністю (цілісністю) кредитного механізму розумітимемо наявність таких якостей, які не притаманні жодному з окремих елементів, взятих окремо поза механізмом.

Емерджентність є сучасною формою проявлення закону діалектики про перехід кількості в якість, а використання сільгоспдприємствами різних джерел формування кредитних ресурсів підтверджує необхідність урахування цієї властивості як елемента кредитного механізму. Для появи нової якості необхідно об'єднати у ціле всі елементи механізму з урахуванням їхнього взаємозв'язку та взаємозалежності, а це створить умови для своєчасного погашення позики, оплати відсотків та отримання прибутку.

Наступною властивістю кредитного механізму суб'єктивізм. Під час видачі позички кредитор (наприклад, банк) і позичальник (підприємство сільського господарства) можуть зробити помилки (у процесі організації процесів кредитування, розрахунку кредитного ризику,

реалізація якого призведе до втрат). Як банк, так і позичальник у будь-якому конкретному випадку можуть мати різний результат через їхні певні дії в умовах асиметрії інформації на кредитному ринку.

Асиметрія інформації на кредитному ринку може проявлятися як на етапі укладання кредитної угоди, так і на етапі реалізації її умов (табл. 2).

Банки під час надання позички у завершальний момент підписання угоди мають неповну інформацію про позичальника, тому кредитні менеджери ретельно вивчають кредитну історію клієнта, фінансовий стан, юридичні та інші документи, які регулюють його діяльність, із метою мінімізації рівня асиметрії інформації. Проте позичальники схильні прикрашати свою спроможність щодо отримання і погашення кредиту, оскільки якість позички впливає на умови кредитної угоди: термін, обсяг, вартість позички та її забезпечення. Банки намагаються точніше визначити не лише кількісні, а й якісні характеристики майбутніх позичальників.

Висновки. Проведене дослідження сутності поняття «механізм» дає змогу стверджувати, що генезис цього поняття має значний теоретичний базис, але при цьому залишається дискусійним та потребує подальших досліджень. Сучасний кредитний механізм являє собою складну організовану систему, але головним є те, що його функціонування постійно супроводжується змінами зовнішніх та внутрішніх чинників. Фінансова невизначеність та цифрова трансформація впливають на розвиток кредитних відносин між банками і підприємствами сільського господарства, оскільки з появою на фінансових ринках нових фінансових інституцій змінюються структура фінансових ресурсів та інструменти фінансування. Тому необхідно вдосконалювати методологічні засади та методику формування кредитного механізму з урахуванням таких його властивостей, як синергічність, емерджентність та суб'єктивність.

Список використаної літератури:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Stiglitz J., Greenwald B. *Towards a New Paradigm in Monetary Economics*. Cambridge : University Press, 2002. 336 p.
3. Matthews K. *The Economics of Banking*. K. Matthews, J. Thompson. 2nd Edition Chichester : John Wiley & Sons, Ltd., 2008. 547 p.
4. Скалецька О.В. Теоретико-методологічне обґрунтування механізму кредитування сільськогосподарських підприємств комерційними банками. *Економіка і управління*. 2012. № 4. С. 87–92.
5. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання. *Економіка АПК*. 2007. № 2. С. 3–10.

6. Дзюблюк О.В. Банківські операції : підручник. Тернопіль : Економічна думка, 2009. 696 с.
7. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua>.
8. Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007 г. часть 1). URL: <http://institutions.com/theories/259-2007-1.html>.
9. Максименко І.О. Про деякі підходи до визначення розвитку та механізму управління підприємством. *Проблеми економіки організації та управління*. 2007. № 1. С. 121–125.
10. Чаленко А.Ю. О неопределенности термина «механизм» в экономических исследованиях. *Економіка промисловості*. 2010. № 3. С. 26–33. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/eprom/2010_51/st_51_04.pdf
11. Кіпіоро І.М. Механізми активізації інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2015. № 4. С. 111–115.
12. Buscemi A., Yallwe A. Fiscal Deficit, National Saving and Sustainability of Economic Growth in Emerging Economies: A Dynamic GMM Panel Data Approach. *International Journal of Economics and Financial Issues*. 2012. Vol. 2. № 2. P. 126–140.
13. Діяльність банків на кредитному ринку в умовах асиметрії інформації : монографія / Л.В. Кузнєцова, Я.С. Андрєєва, Л. В. Жердецька та ін. ; за ред. Л.В. Кузнєцової. Одеса : Атлант, 2015. 289 с.

References:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Stiglitz J., Greenwald B. (2002) *Towards a New Paradigm in Monetary Economics*. Cambridge: University Press. 336 p.
3. Matthews K. (2008) *The Economics of Banking*. K. Matthews, J. Thompson. 2nd Edition. Chichester : John Wiley & Sons, Ltd., 547 p.
4. Skalets'ka O.V. (2012) Teoretyko-metodolohichne obhruntuvannya mekhanizmu kredytuvannya silskohospodarskykh pidpryyemstv komertsyynymy bankamy [Theoretical and methodological substantiation of the mechanism of lending to agricultural enterprises by commercial banks]. *Ekonomika i upravlinnya* [Economics and management], no. 4, pp. 87–92.
5. Sabluk P.T. (2007) Ekonomichnyy mekhanizm APK u rynkoviy systemi hospodaryuvannya [Economic mechanism of agro-industrial complex in the market system of management]. *Ekonomika APK* [Economics of agro-industrial complex], no. 2, pp. 3–10.
6. Dzyublyuk O.V. (2009). *Bankivski operatsiyi: pidruchnyk* [Banking: a textbook]. Ternopil': Ekonomichna dumka, 696 p.
7. Natsional'nyy bank Ukrayiny. Available at: <https://bank.gov.ua>.
8. Nobelevskaya premya po ekonomyke (2007) [Nobel Prize in Economics]. Teoryya ekonomycheskykh mekhanizmov [Theory of Economic Mechanisms]. Vol 1. Available at: <http://institutions.com/theories/259-2007-1.html>.
9. Maksymenko I.O. (2007) Pro deyaki pidkhody do vyznachennya rozvytku ta mekhanizmu upravlinnya pidpryyemstvom [On some approaches to determining the development and management mechanism of the enterprise]. *Problemy ekonomiky orhanizatsiy ta upravlinnya. Visnyk KNUVD* [Problems of economics of organizations and management. Bulletin of KNUVD], no. 1, pp. 121–125.
10. Chalenko A.Yu. (2010). Neopredelennosty termyna «mekhanizm» v ekonomycheskykh yssledovanyakh [On the uncertainty of the term "mechanism" in economic research]. *Ekonomika promyslovosti* [Industrial economics], no. 3, pp. 26–33. Available at: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/eprom/2010_51/st_51_04.pdf.
11. Kipioro I.M. (2015). Mekhanizmy aktyvizatsiyi innovatsiyno-investytsiynoi diyal'nosti silskohospodars'kykh pidpryyemstv [Mechanisms for intensifying innovation and investment activities of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK* [Economics of agro-industrial complex], no. 4, pp. 111–115.
12. Buscemi A., Yallwe A. (2012) Fiscal Deficit, National Saving and Sustainability of Economic Growth in Emerging Economies: A Dynamic GMM Panel Data Approach. *International Journal of Economics and Financial Issues*, vol. 2, no. 2, pp. 126–140.
13. Kuznyetsova L.V., Andreyeva Ya.S., Zherdets'ka L.V. ta in. (2015) Diyalnist bankiv na kredytnomu rynku v umovakh asymetriyi informatsiyi: monohrafiya [The activity of banks in the credit market in the asymmetry of information: a monograph]. Odessa: Atlant, 289 p.

Dmytro Artemenko, Postgraduate Student of the Department of Banking, Odessa National Economic University (Odessa, Ukraine)

CREDIT MECHANISM OF BANKS IN ENSURING THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

The article is devoted to the problems of formation and functioning of the credit mechanism in modern economic relations between the state, banks and agricultural enterprises. The peculiarities of agriculture as a branch of the economy that affect the interaction of banks with enterprises in the credit market are identified. The aim of the article is to study modern theoretical and methodological approaches to defining the essence of the concept of "credit mechanism" and its features, taking into account the specifics of the organization of interaction between banks and agricultural enterprises in the credit market. Methods of theoretical comparison and generalization were used to achieve the goal; methods of complex evaluation and comparative analysis. The article examines the peculiarities of the formation of the credit mechanism of banks as a tool for financing the development of agricultural enterprises; a theoretical generalization of scientific approaches to determining the nature of economic mechanisms and the credit mechanism as their variety. The dynamics of the use of bank credit by agricultural enterprises is analyzed, the structure of granted loans by volumes, terms, types of currencies and interest rates is determined. It is proved that in the conditions of digitalization the credit mechanism should have a

transformational character, therefore at definition of its components it is necessary to create conditions for formation and realization of such properties, as: synergy, emergence and subjectivity. The essence of these properties is substantiated and the necessity of their consideration at construction of the credit mechanism is proved. The peculiarities of the modern banking credit mechanism in the conditions of asymmetry of information in the credit market are determined; It is proved that the development of new and modernization of existing technologies requires significant financial resources, including credit, which necessitates the formation of an effective credit mechanism for lending to agricultural enterprises. The directions of improvement of processes of formation of the credit mechanism depending on strategic tasks of digital development of banks and agricultural enterprises are offered.

Key words: bank, agriculture, credit, interest, financial resources, credit mechanism.

Дата надходження до редакції: 07.06.2021 р.